

המוסף לשבת בין השמשות חיים באר, חננאל מאק ויהלה לחמיש

ח.נ. ביאליק

לכבוד מר מ' קושניר קיבוץ גבע
שלום וברכה

דברייך הגיעוני, ואין בהם אפילו מקצת נחמה. לחינם חסת "על כבודי ועל כבוד אותו דובר" ולא הראית את דברי אלא ליחידים. אדרבה ואדרבה, דברי לא נכתבו לשם גניזה". "מן הצורך לצווח ככרוכייה יום יום על סילוק השכינה וסילוק הדעת מצעירי ישראל. ועד שאתה חס על כבודי, מוטב לכולכם לחוס על כבוד קונכם ועל כבוד ארץ ישראל המחוללת בידכם. ואם כדברייך כן הוא, שהמעשים נעשים לא רק על-ידי יחידים, אלא על-ידי רוב מניין ובניין של הצעירים בקבוצות, הרי אוי ואבוי לכולנו שבעתיים". "ארץ-ישראל בלי שבת לא תיבנה, אלא תיחרב, וכל עמלכם יהיה לתוהו. עם ישראל לא יוותר לעולם על השבת, שהיא לא רק יסוד קיומו הישראלי, אלא גם יסוד קיומו האנושי. בלי שבת אין צלם א-להים ואין צלם אנוש בעולם". "אילו היתה העבודה תכלית לעצמה, הרי אין מותר לאדם מן הבהמה. כל עמי התרבות קיבלו מיד ישראל, בצורה זו או אחרת, את יום המנוחה, והיא שעמדה להם ללבוש צורת אדם במקצת. בלעדיה היו כולם עומדים בפראותם". "השבת, ולא התרבות של תפוחי -הזהב או תפוחי - האדמה, היא ששמרה על קיום עמנו בכל ימי נדודיו. ועתה, בשובנו לארץ אבות, הנשליכנה אחרי גווננו ככלי אין חפץ בו?". "לחינם קפצת במכתבך קפיצת - פתאום לעניין אכילת חמץ בפסח. אני בפעם הזאת לא על שמירת המצוות בכלל דיברתי, אלא ייחדתי את הדיבור על שמירת השבת, שהיא שקולה בעיני לא רק כשמירת כל התרי"ג מצוות הישראליות, כדברי חכמינו, אלא כשמירת רוח האדם כולה". "מי ששומר את השבת, אפילו עובד עבודה זרה כדור אנוש, מוחלין לו את כל עוונותיו. בלי שבת אין ישראל, אין ארץ- ישראל, ואין תרבות ישראל". "השבת היא התרבות. ואם אתה לא עמדת על ההבדל שבין שמירת השבת לשמירת שאר המצוות, סימן רע הוא לך ולכל שכמותך. ואוי ואבוי לכולנו שראינוכם בכך. ואולם מחוץ לכל זה, איכה לא יבינו צעירנו, כי עם ישראל ברוב מניינו ובניינו, זה שעל אדמתו אתם יושבים ובכספו אתם נתמכים, נתן את ידו לבניין הארץ על דעת כך שתישמר השבת בשלמותה ועל דעת כך שולחתם הנה. הטוב, הנכון הדבר, כי תמעלו מעל בשליחותכם? לבי אומר לי, כי לא יארכו הימים וסערה גדולה, סערת תמרמרות, תתפרץ מלב כל העם ואת תוצאותיה מי ישרוך?

תל אביב 11 מאי 1933

אחד העם

אין צורך להיות ציוני או מדקדק במצות בשביל להכיר ערך השבת - אמר באותו מעמד אחד מגדולי העדה. והדין עמו. מי שמרגיש בלבו קשר אמתי עם חיי האומה בכל הדורות, הוא לא יוכל בשום אופן - אפילו אם אינו מודה לא בעולם הבא ולא במדינת היהודים - לצייר לו מציאות עם ישראל בלי, "שבת מלכתא", אפשר לאמור בלי שום הפרזה, כי יותר משישראל שמרו את השבת שמרה השבת אותם, ולולא היא שהחזירה להם נשמתם וחדשה את חיי רוחם בכל שבוע, היו התלאות של ימי המעשה מושכות אותם יותר ויותר כלפי מטה, עד שהיו יורדים לבסוף לדיוטא האחרונה של חמריות ושפלות מוסרית ושכלית. ועל כן בודאי אין צורך להיות ציוני בשביל להרגיש כל הדר הקדושה ההיסטורית, החופפת על מתנה טובה זו, ולהתקומם בכל עוז נגד כל הנוגע בה.

תלמוד בבלי מסכת ביצה דף טז עמוד א

1. תניא, אמרו עליו על שמאי הזקן, כל ימיו היה אוכל לכבוד שבת. מצא בהמה נאה אומר: זו לשבת. מצא אחרת נאה הימנה - מניח את השניה ואוכל את הראשונה. אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה לו, שכל מעשיו לשם שמים. שנאמר ברוך ה' יום יום.

2. צריך להכין עצמו לקבל אור תוספת שבת בששת ימי החול, ובכך יהיה בכלל "והתקדשתם והייתם קדושים" וגו', וזה דבר גדול להתקדש האדם בימי החול מקדושת השבת...

שמות טז

3. (ד) וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה הִנְנִי מִמְטִיר לְכֶם לֶחֶם מִן הַשָּׁמַיִם וַיֵּצֵא הָעָם וַלְקָטוּ דָבָר יוֹם בְּיוֹמוֹ לְמַעַן אֲנַסְנוּ הַיֶּלֶךְ בְּתוֹרַתִי אִם לֹא: (ה) וְהָיָה בַּיּוֹם הַשֵּׁשִׁי וְהָכִינוּ אֶת אֲשֶׁר יִבְיָאוּ וְהָיָה מְשֻׁנָּה עַל אֲשֶׁר יִלְקָטוּ יוֹם יוֹם:

'תלמוד בבלי מסכת שבת דף קיז עמוד ב

4. אמר רב חסדא: לעולם ישכים אדם להוצאת שבת, שנאמר: "והיה ביום הששי והכינו את אשר יבי אר"...

בבלי שבת, כה ע"ב

5. ... דאמר רב נחמן בר רב זבדא ואמרי לה אמר רב נחמן בר רבא אמר רב: הדלקת נר בשבת - חובה, רחיצת ידיים ורגלים בחמין ערבית - רשות, ואני אומר - מצווה.... כך היה מנהגו של רבי יהודה בר אלעאי, ערב שבת מביאים לו עריבה מלאה חמין, ורוחץ פניו ידיו ורגליו, ומתעטף ויושב בסדינין המצוייצין, ודומה למלאך ה' צבאות.

שבת קיט ע"א

6. ... רב ענן לביש גונדא [רש"י: כלי שחור, להודיע שהיום אינו כדי להתנהג בחשיבות מלהתעסק בתבשילי שבת, ולא יטנף בגדיו בבישול קדירות], דתנא דבי רבי ישמעאל: בגדים שבישל בהן קדירה לרבו - אל ימזוג בהן כוס לרבו. רב ספרא מחרין רישא; רבא מלח שיבוטא; רב הונא מדליק שרגי; רב פפא גדיל פתילתא.... רב נחמן בר יצחק מכתף ועייל מכתף ונפיק [בערב שבת יוצא ונכנס להביא תמיד משואות כלי תשמיש ובגדי חופש ומגדים, כאדם שמקבל את רבו בביתו, ומראה לו שהוא חשוב

עליו וחרד לכבודו לטרוח ולהרבות בשבילן]. אמר: אילו מקלעין לי [אילו היו נקלעים אלי] רבי אמי ורבי אסי, מי [האם] לא מכתפנא קמייהו? ואיכא דאמרי: רבי אמי ורבי אסי מכתפי ועיילי מכתפי ונפקי, איכא דאמרי: אילו איקלע לן [אילו נקלע אלינו] רבי יוחנן, מי לא מכתפינן קמיה?...]

7. משנה תורה לרמב"ם ספר זמנים, הלכות שבת פרק ל' הלכה ו'

אע"פ שהיה אדם חשוב ביותר ואין דרכו ליקח דברים מן השוק ולא להתעסק במלאכות שבבית, חייב לעשות דברים שהן לצורך השבת בגופו, שזה הוא כבודו. חכמים הראשונים מהם מי שהיה מפצל העצים לבשל בהן, ומהן מי שהיה מבשל או מולח בשר או גודל פתילות או מדליק נרות, ומהן מי שהיה יוצא וקונה דברים שהן לצורך השבת ממאכל ומשקה, אף על פי שאין דרכו בכך. וכל המרבה בדבר זה - הרי זה משובח.

8. תלמוד בבלי, מסכת סוכה, דף מ"ד, עמוד ב'

אמר אייבו משום רבי אלעזר בר צדוק: אל יהלך אדם בערבי שבתות יותר מג' פרסאות [אלא ישבות לו בעוד יום גדול, ויכין לו סעודת שבת]. אמר רב כהנא: לא אמרן אלא לביתיה [שהולך לביתו, והם אינם יודעים שיבוא היום...]. אבל לאושפיזיה אמאי דנקט סמיה... [אינו סמוך על בני הבית, ונושא עמו סעודתו, ועל מה שבידו נסמך] ואיכא דאמרי אמר רב כהנא: לא נצרכא אלא אפילו לביתיה [דמה שמוצא אם מעט אם רב שלו הוא, אף על פי כן לא יהלך] וכל שכן לאושפיזיה, [שלא ימצא כלום]. אמר רב כהנא: בדידי הוה עובדא, ואפילו כסא דהרסנא לא אשכחי [סעודה מועטת, דגים קטנים מטוגנין בקמח בשומן שלהן].

9. בבלי עבודה זרה, ב ע"א - ג' ע"א

... לעתיד לבא מביא הקדוש ברוך הוא ס"ת [ומניחו] בחיקו, ואומר: למי שעסק בה יבא ויטול שכרו. מיד מתקבצין ובאין עובדי כוכבים בערבוביא.... א"ר יוחנן: מלמד שהחזירה הקדוש ברוך הוא על כל אומה ולשון ולא קבלוה, עד שבא אצל ישראל וקבלוה! אלא... כך אומרים לפניו: רבש"ע, כלום כפית עלינו הר כגיגית ולא קבלנוה, כמו שעשית לישראל?... אמרו לפניו: רבש"ע, תנה לנו מראש ונעשנה, אמר להם הקב"ה: שוטים שבעולם, מי שְׁטָרַח בְּעֶרְבֵי שַׁבַּת - יֵאָכֵל בְּשַׁבַּת, מי שְׁלָא טָרַח בְּעֶרְבֵי שַׁבַּת, מְהֵיכָן יֵאָכֵל בְּשַׁבַּת?!

10. פשר חבקוק ב'

למען הבט אל מועדיהם - פשרו על הכוהן הרשע אשר רדף אחר מורה הצדק לבלעו בכעס חמתו... ובקץ מועד מנוחת יום הכפורים הופיע אליהם לבלעם ולכשולם ביום צום שבת מנוחתם.

יום שישי הקצר / ח.נ. ביאליק

א

אם בערבי שבתות סתם כל הזריז משובח - ביום הששי הקצר על-אחת-כמה-וכמה! ביום הששי הקצר אסור להתרשל! התרשלות כל-שהיא - ואתה בא, חלילה, לידי חלול שבת. השטן הרי מקטרג דוקא בשעת הסכנה.

אין אפוא שום חֲדוּשׁ בדבר, אם הרב ר' ליפא, שיחיה, יהודי חלוש ופחדן מטבעו, התחיל להתחכם לנגד יום הששי הקצר מבעוד שחר: מחמיר היה על עצמו! ירא וחרד הוא מאד מאד, שמא יאחר, חלילה, שעה קלה - ונמצא כל סדר יומו מתקלקל.

וסדר היום של ר' ליפא אל יהא זה קל בעיניכם. צאו וחשבו: תקון חצות, היינו "תקון רחל" עם "תקון לאה"; תהלים עם מעמדות; אמירות ו"פרפראות" שלפני תפלה ולאחריה, תפלה עצמה, פרקי משניות, שעור בגמרא, שנים שלשה סמנים ב"שלחן ערוך", ולבסוף שנים מקרא ואחד תרגום בפרשת השבוע - זהו "לה"; ועכשו "לכם": הינו סעדא דלְבָא, אכילה! מה לעשות? בשר ודם! ועל כרחך אתה אוכל ... אחרי חצות היום הרי לך "סדרה" חדשה: מרחץ, נטילת צְפָרְנִים, שחיקת טבק לכבוד שבת וכדומה. הוסף על זה: פסקי שאלות, ולפעמים "דין תורה". התגרה, כידוע, מצויה דוקא בערבי שבתות ... ובינתיים - אין לך "יום"! פונה אתה לכאן ולכאן - והנה ה"שקיעה" ...

אין אפוא, כאמור, שום תְּמָה, אם הרב ר' ליפא התגבר כארי וקם ביום הששי הקצר כעלות השחר ותיכף לנטילת ידיים נזדרז והתחיל בעבודה מְיָד. הלואי שִׁפְנָס ויצא בשלום! חרד הוא על כל רגע קטן שלא יֵצֵא לבטלה, ועינו נתלית משעה לשעה אל אותו זקן מופלג הכבד באברים ובשנים - זה האורלוגין העתיק, התלוי כנגדו על הקיר. מאד מאד ירא וחרד ר' ליפא, שמא יִגְרַע, חלילה, דבר מחוץ יומו - ונמצא נכנס לשבת שלא מתוך דעה צלולה, חס ושלום.

אבל כבר אמרו חכמים: הכל תלוי במזל! ונגד המזל, דעו לכם, אין עצה ואין תבונה ואין זריזות ... שמעו נא מעשה נורא.

ב

לאחר שגמר ר' ליפא את כל ה"אמירות" שבהשכמה והתחיל לכִּוֵּן לכו לכתוב - צְוָה פתאם הדלת, ואל הבית נכנס עמוד הַבֵּל וְעָרַל עמו.

"מה לו לזה שהשכים לפתחי?" - תמה ונבעת קצת הרב, מתפַּנֵּץ מפני גל הצְנָה שבא לבית. הערל העמיד את השוט אצל המזוזה, הפשיט בתי-ידי, ירד לתוך חיקו ולבסוף הוציא משם ומסר ליד הרב אגרת מקופלת, קמוטה ומלוכלכת מצדי צדדים. הרב פָּלָה לקרוא את האגרת ונענע בכתפיו: מעשה שטן... לבו הגיד לו! הנגיד ר' גָּצִי, זה המוכסן העשיר שבכפר הסמוך, מזמינו ל"ברית". "הנה פְּפִי" - כך הוא כותב באגרת - "הנה פְּפִי שהוא, ר' גצִי, מכניס היום את נכדו הראשון, הבכור לבתו הבכירה, בבריתו של אברהם אבינו, 'באשר על-כן' הוא מכבד אותו, את הרב, שיחיה, ב'סנדק'! עליו, על הרב, שיחיה, להטריח אפוא את כבודו ולרדת אל הכפר - ותיכף ומיד. עגלת-החרף השלוחה עומדת ומחכה ..."

המוכסן ר' גצִי אמנם איננו סופר מהיר, במחילה, ומכתביו לא ירוץ הקורא בם, אלא שנתחכם הפעם וצרף אל האגרת שלשה פירושים מספיקים.

פירוש אחד - שטר כסף חדש, בן שלשה ר"כ, נתון בתכריך, שטר "חי ומדבר", שעבר באותו מעמד מיד ליד, מיד הערל ליד הרב, להבדיל.

פירוש שני - שק מלא בולבוסי גדולים ובצדו כְּפֹת אֵיזָ קרקרני, שמן ומפוטם. את הזְוִיג הנאה הזה הורידה השפחה מן העגלה - והרי הם מונחים בחדר-הבְּשׁוּל.

והשלישי, ליתר בְּאֹר - אדרת שְׁעָר חמה ורחבה עם קורדיקין של לבדים, ששלח לו ר' גצִי על-ידי אותו ערל משלו, מבגדי החרף של ר' גצִי בכבודו ובעצמו, כדי שיתעטף בהם הרב, שיחיה, יפה יפה - ויִחַם לו בדרך.

שלשה פירושים ברורים אלו האירו מיד את עיני הרב וכרגע הקיף בשכלו הבהיר את כל הענין. "טה, מה לעשות", נתאנח הרב, "בודאי כך רצונו של הקדוש-ברוך-הוא. ברית מילה, מצְוָה כגון זו! ... ואף-על-פי-כן צריכים להמְלֵךְ ברבנית".

ר' ליפא נכנס לחדר שני, אל הרבנית, ועשה שם מה שעשה ושהה שם כמה ששהה - ויצא מלובש בחלוק לבן ובזופיצא של שבת, נכון לדרך. כאן בחדר ראשון נתעטף שוב על-גבי הזופיצא באדרת השלוחה, נעל על-גבי מנעליו השחורים את הקורדיקין הצהובים, חבש על-גבי הירמולקא את הצניף הטהור, צניף של שבת, שנס את מתניו באזור האדום של השליח איוואן - ומהודר בבגדים אלו של תערובת קודש וחול עמד ר' ליפא ונשק את המזוזה ויצא את הבית. עגלת-החרף, שעמדה לפני הבית, היתה גדולה ומוצעת שחת הרבה. ור' ליפא עלה ונתישב בתוכה ברנחה, כזה שיושב בשלו. הערל פסה את רגלי הרב בקש ובגבבא ועלה וישב אף הוא. שריקה אחת - והעגלה החליקה על-פני השלג.

בחנותו של מר לובלין / ש"י עגנון

אותו היום יום פטירתו של הרמב"ם היה ועמדה לי זכות היום שפניתי את לבי אל החכמים השלימים וממילא ברחו כל אותן המחשבות שאין חפץ בהן. ולפי שאין הנפש סובלת לעבור מן הקצה אל הקצה הבאתיה תחילה אצל החכמים שחסו בצל החכמה ומהם אצל החכמים שיגעו ומצאו את החכמה ומהם הגיעה דעתי אצל אדוננו הרמב"ם ז"ל.

מיום שעמדתי דעתי נוהג אני לשלש את יום פטירתו של אדוננו הרמב"ם ז"ל, שלישי בספר ההלכות ושלישי בפירושו למשניות ושלישי בספר מורה נבוכים ובשאר החבורים בחכמת הנפש ובענייני הגוף, וכך אני נוהג, עם כניסת כ' טבת זמן פטירת הרמב"ם ז"ל מסדר אני את שולחני בספרי. כשם שאני נוהג בכל שנה כך נהגתי אותה שנה, ערכתי את שולחני והנחתי עליו כמה מספרי רבינו ז"ל וישבתי עליהם עד שהגיע זמן שינה. כשאני מצפה ללמוד ביום מה שלא למדתי בלילה. אירע שאותו היום ערב שבת חיה ויצאתי לשוק ליקח לי צרכי השבת שאני דר אצל נכרית ומכין אני לי את סעודות השבת ממה שאני לוקח בשוק, שרחוק הוא ממני הדרך לבית אוכל יהודי. בכך יצאתי לשוק ליקח לי צרכי השבת וכן ליכנס למרחץ לכבוד שבת. אירע שדרך הילוכי נכנסתי לראות את שלום מר לובלין ונותרתי אני בחנותו. כשאדם יוצא לשוק איני ערב לו שיחזור במהרה לביתו. בכך יושב אני בחנותו של מר לובלין ואין כאן פיסת אות עברי ואין צריך לומר ספרי רבינו ז"ל. חשבתי אני בלבי יום פטירתו של רבינו היום ואני יושב יחידי ואין עמי אלא זכרון שמו בלבד. דומה הייתי עלי כאותו הכפרי שהלך ערב יום הכיפורים לעיר להתפלל בציבור, תעה בדרך והגיע למדבר שממה. לא היה עמו לא סידור תפילה ולא מחזור חוץ מזכרון היום. טוב להם לחסידים שעושים יום פטירתם של רבותיהם יום משתה ושמחה. מה אעשה אני ביום פטירתו של הרמב"ם ז"ל, שמא אמזוג לי כוס קוניאק? והרי הוא זכרונו לברכה מגנה את שתיית המשקאות המשכרים.

הנשיקה הראשונה / ש"י עגנון

ערב שבת אחר חצות היה. אבא לא היה בעיר. לרגל עסקיו נסע אבא לעיר אחרת ואותי הושיב בחנות לשמור את החנות. נשארתי אני לבדי בחנות מעין שומר החנות. משיצא רוב היום אמרתי לי, הגיעה עת נעילת החנות. אנעול את החנות ואלך לביתי ואחליף את בגדי ואלך לבית התפילה. נטלתי את המפתחות ממקום מחבואם ויצאתי לנעול את החנות. באו שלושה כמרים גלויי ראש מלובשים בגדים שחורים וכבדים וסנדלים ברגליהם ואמרו, מבקשים אנו לדבר עמך. חשבתי בלבי, על עסקי סחורה באו, ערב שבת סמוך לבין השמשות אינו זמן סחורה, ואם לשם שיחה באו, לא בעל שיחה שלהם אני. ראו שאני מהסס מלענות להם וחייכו. אמר אחד מהם, אל תתיירא, אין אנו באים לעכבך מהליכת בית הכנסת. הוסיף עליו חבירו ואמר, הבט נא השמימה וראה, עדיין לא נסתלקה החמה עדיין זמננו בידינו. נענע השלישי ראשו וחזר על דברי שניהם באותו הלשון או בשינוי

לשון. נעלתי את החנות והלכתי עמהם. נתגלגל הדבר שהגענו אצל ביתי. זקף אחד מהם שמאלו ואמר, לא כאן ביתך? נענה חבירו, כאן ביתו. הוסיף השלישי ואמר, ודאי, כאן ביתו, כאן ביתו. ותוך כדי שיחתו הוציא שלוש אצבעות והראה בהן על בית אבא. נענעו ראשיהם ואמרו, ברשותך. הקפתי עמהם את כל הרחוב וירדתי עמהם ירידה אחת על למטה מן הרחוב, שבית אבא שני פתחים היו בו, אחד לרחוב ששם היתה חנותו ואחד למבוי ששם בית מדרשו. בכל יום היו שני הפתחים פתוחים ובערבי שבתות עם בין השמשות היו סוגרים אחד ומניחים אחד פתוח, סוגרים את שלרחוב ומניחים פתוח את של בית המדרש. פתחתי את הדלת ונכנסנו. הבאתי אותם לחדר הגדול והושבתי אותם על הכסאות שעמדו מתוקנים לשבת לפני השולחן שהיה ערוך לשבת. ישבו להם סביב לשולחן ובגדיהם נגררים להם למטה מסנדליהם ומכסים את השטיח המכסה את הרצפה שפרסה אמא לכבוד שבת, שנוהגת אמא לפרוס שטיח לכבוד שבת. וכך היו יושבים, הזקן שבהם אדם שמן ובעל בשר ישב בראש השולחן ושני חבריו אחד צנום וארוך ושערו קלוש ובראשו במקום שהכמרים מניחין אותו חלק בלא שער האדימה חבורה, ואחד בלא סימן היכר חוץ מפיקה שבגרוננו. ישבו אחד מקצה מזה ואחד מקצה מזה. היכן ישבתי אני? לא ישבתי אלא עמדי. וכן הדעת נותנת. מי שהשעה דוחקת לו ובאו אצלו אורחים עומד ואינו יושב.

ענג שבת / עמיחי חסון

א

וְיִהי עֶרֶב וְיִהי בֹקֶר יוֹם הַשְּׁשִׁי:
אֲמִי לָשָׁה עֶסָה מִפְּרִישָׁה חֵלָה
מִבְּרַכַת אוֹתָנוּ חַלוּשׁוֹת שְׁלֵא
נִשְׁמַע בְּמָה הִיא בּוֹכָה בְּאַהֲבַתָּה

ב

אֲמִי מְתַבּוֹנֶנֶת בְּתַמוּנוֹת שֶׁל וְרָמִיר
כְּפִי שֶׁהִיא מְבִיטָה בְּעוֹלָם:
חֶסֶד יוֹצֵא מְעִינִיָּה
לְרַפָּה אֶת הַבֶּד
לְהַגְבִּיר אֶת הָאוֹר
לְהִיטִיב הַשְּׂמִיכָה

הַתַּמוּנוֹת מְשַׁתְּנוֹת מִמְּבִטָּה שֶׁל אֲמִי:
מוֹזָגַת הַחֵלֶב מִחֵיכַת
הַנְּעָרוֹת קוֹרְצוֹת
אֲלֵינוּ מְעַבֵּר לְדָף.